

A magyar művelődés és a kereszténység I-III. (La civiltà ungherese e il cristianesimo)

A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai, Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.), szerk. Jankovics József, Monok István, Nyerges Judit, Sárközy Péter, I–III, Bp.–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Rt., 1998, XIV + 1891 l.

A rózsaszínű, háromkötetes, összesen csaknem 1900 lapnyi kiadvány 203 tanulmánya a hungarológia teljes terrénumát lefedi. Érdemi bírálata legalább három-négy, különböző tudományágat képviselő szakértőt kívánna meg, akik a rendkívül bőséges kínálatot tematikai alapon oszthatnák meg egymás között. Jelen alkalommal és egyetlen szerzőtől mindössze rövid ismertetés, figyelemfelkeltés remélhető, az egyes írásoknak pedig a különböző szakmák belső ítéletei során születik majd meg rangja: elismerő vagy bíráló reflexiója.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság hosszabb ideje következetesen törekszik arra, hogy a rendezvényeinek keretében elhangzó előadások írott, nyomtatott változatai csakugyan a szaktudományok művelői elé léphessenek. Az 1991-ben Szegeden rendezett hungarológiai kongresszus előadásai 1993-ban ugyancsak három nagy kötetben jelentek meg *Régi és új peregrináció* címmel. Az 1996 kora őszén Olaszországban lezajlott hungarológiai eseménysorozat tudományos eredményei szintén a kongresszus után két évvel váltak hozzáférhetővé, ami a népes, nemzetközi szerzőgárdát, a szerkesztés technikai nehézségeit és nem utolsósorban a megjelenéshez szükséges anyagiak előteremtésének feladatait ismerve valóban rendkívüli teljesítmény, és csakis a kis szerkesztői csapat szívós erőfeszítéseivel volt keresztülvihető.

A Rómában és Nápolyban rendezett kongresszus alig áttekinthető bőségű szekció- és plenáris ülésein elhangzott előadások a nyomtatott változatban új, világosabb szerkezetbe illeszkednek. A II. és III. kötet egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymást kiegészítő tematikai egységekre tagolódik, míg az I. kötet megkülönböztető jegye, hogy ebben az idegen nyelvű tanulmányok olvashatók. Ez a merőben külsődleges, bár kétségtlenül gyakorlatias elrendezési alapelv némiképp keresztezi a tematikai áttekinthetőség szempontját: az idegen nyelvű és a magyar nyelvű kötetekben előfordul azonos tematikai csoportosító elv, vannak

hasonlóak, amelyek valamelyest átfedik egymást, de az I. kötetben néhány olyan csoportot is kialakítottak a szerkesztők, amelybe alig egynéhány írás volt besorolható; olyan írások, amelyek közeli tematikai rokonai a magyar nyelvű tanulmányok között nem kerültek önálló csoportokba, hanem nagyobb egységekbe olvadnak.

A Monok István és Sárközy Péter által szerkesztett I. kötet rövid bevezető után Amedeo di Francesco a magyar irodalomtörténet és a kereszténység viszonyát a kezdetektől Sütő Andrásig (és tovább) átfogó tanulmányával indul. Külön csoportba kerültek a magyarság kereszténységre térésének időszakáról és a pogányság, a népi kultúra kereszténységhez való viszonyáról szóló tanulmányok. A következő három csoport tanulmányai túlnyomórészt az olasz–magyar kapcsolatok kronológiai rétegeit tekintik át. Az MTA Irodalomtudományi Intézete és a velencei Fondazione Giorgio Cini több évtizedre visszanyúló együttműködését és annak kapcsolattörténeti tanulmánykötetekben testet öltött eredményeit ismerő olvasó az olasz–magyar érintkezések egy-egy önálló kötet tárgyává tett korszakát és azok avatott szakértőit ismerheti fel a három témakörben. Az elsőben, a középkori érintkezéseket tárgyalóban főként 13. századi eseményekről van szó: a pápai kúria és a magyar udvar viszonyáról, a III. András udvarában megforduló olaszokról, jogi kapcsolatainkról, a magyar szentek itáliai tiszteletéről és így tovább. A humanizmus, reneszánsz és barokk korszakát tárgyaló egységben az olasz–magyar kapcsolatok dokumentálása mellett (a Mediciek firenzei udvara, Janus Pannonius, Galeotto Marzio, Johannes Sambucus, Pázmány és Bellarmino viszonya) egy tanulmány (Jan Ślaski) Lengyelországot is bekapcsolja a viszonyrendszerbe, Borzsák István értő tanulmánya pedig a kulturális érintkezések még szélesebb körével, a latin nyelv más recepciók irányát is meghatározó szerepével foglalkozik; egy további írás egy Londonban található magyar nyelvű orvosi kézirat szövegét közli. A következő fejezetben ismét csak az olasz–magyar kapcsolatok története folytatódik a 18–19. századi érintkezéseket tárgyaló tanulmányokkal. T. Erdélyi Ilona kronológiai és tárgyi okoknál fogva nagyon ide kívánczó tanulmánya is nyilvánvalóan azért került az ezt követő tanulmánycsoport élére, hogy ennek az egységnek olasz–magyar kapcsolattörténeti jellege egységes maradjon.

E következő tanulmánycsoport az említett egyetlen, a Pyrker-pör történetét elbeszélő tanulmány kivételével a 20. századi irodalommal foglalkozik, s a kapcsolattörténet helyett egy tematikai kategóriát tüntet ki csoportosító szempontjául: az istenkereső magatartást. A magyar és olasz avantgárd, Kosztolányi Dezső, József Attila, Weöres Sándor, a

modern magyar építészet és képzőművészet és a kortárs erdélyi írók sajátos istenkeresésének és vallásos ihletésű műveinek, gondolatainak elemzésével foglalkozó tanulmányok közé ékelődik Roberto Ruspanti lényegében valamennyi Nyugat-nemzedék Róma-élményét áttekintő írása és egy Giorgio Pressburgerrel foglalkozó tanulmány. Az 1945–1956 közötti kulturális és kultúrpolitikai kapcsolatok történetével foglalkozó két írás külön szekcióba került.

A kötet utolsó egységében négy, a keresztény kultúrkör nemzetet, gondolkodást a legszélesebb értelemben befolyásoló hatását széles esztétörténeti keretben vizsgáló írás olvasható. A kötetet II. János Pál pápa a kongresszus résztvevőihez intézett üzenetének szövege zárja.

A II. és III. kötet szerkesztői munkáit Jankovics József, Monok István és Nyerges Judit végezte.

A II. kötetben található meg azok a magyar nyelvű tanulmányok, amelyeknek vizsgálati tárgya a magyar nemzet kezdeteitől a 18. század végéig terjedő időszakba esik. A kötet élén álló, 47 írást felölelő nagy tematikai egység (*Régi magyar kultúra*) olyan tanulmányok gyűjtőhelye, amelyeknek idegen nyelvű rokonai az I. kötetben különböző csoportokba válogattattak szét. Történettudomány, politikatörténet, művészettörténet, zenetörténet, egyház-, vallás- és vallásszociológia-történet, filozófia- és teológiatörténet, kodikológia, itáliai-vatikáni kapcsolattörténet csak a legfontosabbak azok közül a diszciplínák közül, amelyeknek bőséges termése egyaránt ide zúdul, így a régi magyar irodalom korszakait, alkotóit, irányzatait tárgyaló irodalomtörténeti tanulmányoknak is olyan kontextust teremtve, amelyben az irodalomvizsgálati módszerek komplex esztétörténeti keretben találják meg a helyüket. Itt és a továbbiakban is csak arra van módunk, hogy kiemeljünk néhány olyan vizsgálati témát, problémakört, amelyekkel több írás is elmélyülten foglalkozik, s amelyeknek jelenléte így súlyozottan érezhető. Több egyházi irodalmi műfaj között jelentős figyelmet kap a legendairodalom irodalmi és interdiszciplináris kutatása (Szent Zoerard és Benedek, Szent László), a prédikációirodalom elsősorban a retorikatörténet eredményeit kamatoztató irodalmi vizsgálata (Káldi György, a variáció mint invenciók eszköz a prédikációban, a halotti beszéd), a magyar, illetőleg Magyarországon hozzáférhető bibliafordítások, -kiadások, valamint a Biblia irodalmi hatásai (marosvásárhelyi Teleki–Bolyai könyvtár, Szenci Molnár Albert, biblikus mitizáció, bibliai idézetek Tótfalusi Kis Miklósnál, a bibliai poétika). Az egyház által közvetve felügyelt műfajok közül több írás az iskoladrámával foglalkozik (Holberg-hatás a magyarországi jezsuita iskoladrámában, az iskolai színjáték

irodalomszociológiai környezete és mecénatúrája). A kapcsolattörténet több esetben mint a hazai értelmiség korszerű kiképzésének terepet adó külföldi iskolázás története tűnik fel.

A kötet következő tematikus blokkja pontos megfelelője az I. kötetben is megtalálhatónak: a népi kultúra és a kereszténység viszonyát tárgyaló 13 tanulmányt gyűjt össze. Egyes folklór-, illetőleg a folklór határán álló műfajok (ballada, halotti búcsúztató) elemzése mellett főként a népi vallásosság jelenségeit többféle műfajban és több szociokulturális tényezővel való összhatásban bemutató tanulmányok olvashatók itt (a magyar szentek népszerű kultusza és egyes európai szentek kultuszának hazai meghonosodása, a vallási alapismeretek oktatásának és a ferences kegyességnek hatása a folklórban).

A *Nyelvünk és a kereszténység* című egység 19 nyelvtörténeti tárgyú írást ad közre, grammatikai, szókészleteti, onomasztikai, paroemiológiai tanulmányokat egyaránt. Különösen fontosnak tűnnek azok a tanulmányok, amelyek az egyházi nyelvhasználatnak (beleértve a katolikus és a protestáns iskolai hagyományt is) a magyar irodalmi nyelv, egyáltalában a nyelvi normativitás kialakulására tett hatását elemzik. Három tanulmány is tárgyalja a bibliai kifejezésmód és az anyanyelv összefüggéseit. Az írások egy másik csoportja az idegen nyelvi hatás és a nyelvi együttélés jelenségeit írja le, az itáliai kultúra Árpád-kori nyelvi hatásától 17–18. századi, román környezetben cirill betűvel lejegyzett magyar nyelvű Miatyánkokon és a csángó nyelvcserén át egészen a mai vajdasági interferencia-jelenségekig.

A III. kötet nyitó egységének címe (*Irodalom és művelődés*) nem sokat árul el arról, hogy az itt összegyűjtött 59 tanulmány, folytatva az előző kötet kronológiai sorát, 19–20. századi jelenségekkel foglalkozik, mint ahogyan arról sem, hogy a folytatás csak részleges: itt elsősorban irodalomtörténeti tanulmányok találhatók (néhány művészettörténeti írás illeszkedik még a maga időrendi helyére), és a II. kötetben még azokkal együtt közreadott politikatörténeti-eszmetörténeti és iskolatörténeti-könyvtártörténeti írásokból két külön csoportot alakítottak ki a szerkesztők a kötet végén. Az eljárás persze érthető: a modern eszmetörténeti és politikai orientációk szellemi fejleményei nem csupán a maguk történeti helyén megértendő, lezárható rekvizitumok, hanem esetenként ma is eleven, hatni képes ideológiai tényezők; másrészt a posztromantikus irodalomfogalom és irodalomtudományi episztémé eredetiségelve élesebb határt vont a kulturális kompetenciák (kollektív, iskolai norma felügyelte) megszerzése-birtoklása és az autonóm műalkotásban való megnyilatkozás közé. Világosabbá tenné és igen

revelatíván indokolná ezt a szerkesztési koncepcióváltást, ha Kulcsár Szabó Ernő tanulmánya nem a III. kötet nyitó egységét indítaná (ahová egyébként kronológiailag sem túl jól illeszkedik), hanem az egész III. kötet bevezetésül szolgálna (csakugyan nincs híjával az ehhez szükséges látószögnek).

Az irodalomtörténeti tanulmányok jól mutatják mind a hazai, mind a hungarológia nemzetközi műhelyeiben folyó irodalomtudományi kutatás érdekeltségi irányait és beszédmódjait; tendenciáiknak, szemléleti és módszertani (gyakran nem reflektált) tételezéseiknek és tapasztalataiknak rendszeres számbavétele lényegében az irodalomtudomány mai magyarországi állapotának körképét adná. A feladat nyilvánvalóan meghaladja a jelen ismertetés kereteit; itt is csupán néhány fontosabb érdeklődési súlypont jelzésére van mód. A készülő Kölcsey kritikai kiadás munkatársi körét négy tanulmány is képviseli, s az MTA Irodalomtudományi Intézetében folyó kritikátörténeti kutatások is több szerzővel képviseltetik magukat, részben a már elvégzett munkát szintetizáló, részben műhelytanulmányokkal. Kisebb csomópontok sűrűsödnek Ady Endre, József Attila, Németh László, Babits Mihály és Pilinszky János életműve körül. Feltűnő, hogy az egyes szerzők keresztény gondolkörrel való találkozásának bemutatására milyen sokféle megközelítés alkalmazható: a vallási és filozófiai elmélkedés viszonyának mérlegelése, a motívumtörténet, a tárgytörténet, a teoretikus reflexiók és dogmatikai utalások kiemelése, a fikciós irodalom szereplőinek magatartásában megmutatkozó erkölcsi paradigmák, a biblikus poétikai hatások, a keresztény hermeneutika és szemiotika alkalmazásának bemutatása egyaránt vizsgálati terepe lehet ennek a viszonynak.

Az I. kötet végén található négy tanulmány közeli rokonai gyűltek össze a III. kötet *Kereszténység és nemzettudat* című szekciójában. A vallási és a nemzeti identitás, a 19–20. századi erkölcsi, társadalmi eszmények és politikai orientáció szerteágazó összefüggéseivel mindenekelőtt az ideológiatörténet iránt is fogékony történészek foglalkoznak. Jelentős csoportot alkotnak azok az írások, amelyek a szórványközösségek (mind a kárpát-medencei kisebbségek, mind az amerikai emigráció) fontos kulturális meghatározójaként veszik számba a vallási és egyházi önidentifikációt. Az *Iskola és könyvtár* című zárófejezet 20. századi esettanulmányokkal folytatja a keresztény értékcentrumú iskolai oktatás iskolán kívüli műveltséget is formáló szerepének jelentőségéről már az előző kötetben olvasható megállapításokat, néhány írás pedig a kisebbségi és emigrációs egyházi

könyvkiadás intézménytörténetével és olvasásszociológiájával foglalkozik.

A tanulmánygyűjtemény technikai kivitele örvendetes változásokat mutat az előző konferencia-kiadványhoz képest. A könyv használatát nagyban megkönnyítő jó ötlet volt a tanulmányok végi jegyzetek helyett lapalji jegyzeteket közölni, bár a jegyzetek, címleírások, hivatkozások következetes egységesítésére a legkülönbözőbb szakmák eltérő konvenciói miatt ez alkalommal sem kerülhetett sor. A sajtóhibák száma is határozottan kevesebb a legutóbbi kiadványban találhatóénál. Továbbra is nagyon hiányzik a névmutató; félő, hogy ennek hiányában sok értékes részeredmény marad majd jelentősebb szakmai kiaknázás nélkül.

A háromkötetes gyűjtemény legtöbb tanulmánya és adatközlése megfelelően igazolja vissza a kongresszus szervezőinek tárgyválasztását. A kereszténység magyar művelődésre tett hatásának középpontba állítása a szerzőkre általában nem korlátozólag, hanem felszabadítólag hatott: felekezeti-teológiai elfogultság, érzelmes-nosztalgikus múltidézés vagy a keresztény államiság közelgő millenniuma által is indukált obligát penzumok helyett többnyire annak pozitív eseteivel találkozunk, hogy a keresztény kultúra rendkívül sokféle elemének nagyon különböző eszményekhez kapcsolódó recepcióit friss rátekintésű, szempontgazdag, gyakran a nemzetközi kutatási irányokkal is összhangban álló tanulmányok világítják meg.

Ugyanilyen jó választásnak ígérkezik a 2001-ben Jyväskyläben megrendezendő V. kongresszus tárgykonglomerátuma, amely a hatalom és a kultúra összefüggései köré fog csoportosulni. És minden bizonnyal követi majd három vaskos kötet...

Kecskeméti Gábor

Magyarságkép és történeti változásai Magyarország az ezredfordulón

Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián

Műhelytanulmányok Szerk.: Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond Bp., MTA, 1999. 207 pp

A Magyar Tudományos Akadémián folyó stratégiai kutatások keretén belül, a nemzeti kultúra témakörében jelent meg ez a húsz tanulmányt